

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СИНЕРГЕТИЧНИХ ЕФЕКТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

ЛЕПЕЙКО Т. І., ШМАТЬКО Н. М.

УДК 338.24

Лепейко Т. І., Шматько Н. М. Особливості прояву синергетичних ефектів в українській економіці

У даній статті запропоновано поняття синергетичного ефекту та «синергетичної економіки», наведено відмінності між синергетичною економікою та традиційною економікою України, проаналізовано типи синергізму в Україні, розглянуто два способи вимірювання синергетичного ефекту, розкрито поняття початкового та оперативного синергізму та випадки, у яких вони проявляються.

Ключові слова: синергізм, синергетичний ефект, початковий синергізм, оперативний синергізм.

Бібл.: 3.

Лепейко Тетяна Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Шматько Наталія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

УДК 338.24

Лепейко Т. И., Шматько Н. М. Особенности проявления синергетических эффектов в украинской экономике

В данной статье предложены понятия синергетического эффекта и «синергетической экономики», приведены отличия между синергетической экономикой и традиционной экономикой Украины, проанализированы типы синергизма в Украине, рассмотрены два способа измерения синергетического эффекта, раскрыты понятия начального синергизма и оперативного синергизма и случаи, в которых они проявляются.

Ключевые слова: синергизм, синергетический эффект, начальный синергизм, оперативный синергизм.

Библ.: 3.

Лепейко Татьяна Ивановна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Шматько Наталья Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

UDC 338.24

Lepeyko T. I., Shmatko N. M. Manifestations Features of Synergy's Effects in Ukrainian Economy

In this paper proposed the concept of synergy and «synergetic economy», given the differences between the economy and the synergetic traditional Ukrainian economy, analyze the types of synergies in Ukraine, suggested two ways of measuring the synergistic effect of the initial concepts disclosed synergies and operational synergies and the cases in which they appear.

Key words: synergy, the synergy effect, the initial synergies, operational synergies.

Bibl.: 3.

Lepeyko Tatyana I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Management and Business, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Shmatko Natalya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

Критерієм ефективності національної економіки, орієнтованої на інноваційний розвиток на базі науково-технічного прогресу, виступає абсолютна й відносна величина створюваного реального синергетичного ефекту, від якого слід відрізнити уявний синергетичний ефект, утворений за допомогою трансакцій, що досліджуються. Хоча реальний синергетичний ефект створюється тільки в реальній економіці, фінансові ресурси можуть виявляти досить значний вплив на створення й поширення синергетичного ефекту в складі як факторів відтворення, так і того активного початку, який управляє з'єднанням цих факторів.

В умовах нерегульованого державою ринку фінансово-економічні відносини в принципі не здатні забезпечити в масштабі національної економіки на певному рівні створення синергетичного ефекту, що базується на науково-технічному прогресі. На це здатний лише особливий, формований під стратегічним впливом держави комплекс фінансово-економічних відносин, орієнтований як головна мета не на зростання грошового капіталу, а на максимізацію реального синергетичного ефекту при дотриманні обмежень і орієнтирів соціального й екологічного порядку.

Синергетичний економічний ефект відіграє винятково важливу роль в економічному розвитку країни, починаючи з окремого підприємства й закінчуючи народно-господарським комплексом у цілому. Чим більше частка синергетичного економічного ефекту в складі створеної цінності, тим більшої ефективності досягає проведення господарювання. Це затвердження актуальне для всіх рівнів економіки - мікро-мезо-макро. І навпаки, мала частка синергетичного економічного ефекту свідчить про низький рівень ефективності господарювання.

Необхідність перекладу економіки України на інноваційний шлях розвитку, що базується на науково-технічному прогресі, стає усе більш очевидною. Однак далеко не всі інновації економічно обґрунтовані, а тільки ті, які дають економічний ефект достатньої величини, відповідаючи при цьому соціальним і екологічним вимогам. Найбільші можливості підвищення ефективності відтворення на всіх його рівнях утримуються в раціональному поєднанні всіх його факторів, насамперед, науково-технічних інновацій, причому результат цього з'єднання ухвалює вид синергетичного ефекту.

Рациональне з'єднання факторів відтворення забезпечується взаємозалежними цілеспрямованими впливами двох видів відносин – організаційно-управлінських і фінансово-економічних.

У даному зв'язку раціоналізація фінансово-економічних впливів на відтворення з метою можливої максимізації синергетичного ефекту здобуває особливу актуальність.

«Синергетична економіка» бере свій початок з науки синергетики, основи якої були закладені Германом Хакеном. Сама синергетика визначається як наука про колективні статичні й динамічні явища в закритих і відкритих багатокомпонентних системах з «кооперативною» взаємодією між елементами системи. У фізиці, хімії й біології синергетика концентрується на структурних особливостях просторово-тимчасової самоорганізації систем на макроскопічному рівні. Виявляється, що на цьому рівні між різними системами існує тісна аналогія, навіть якщо вони складаються з різнорідних елементів із суттєво відмінними елементарними взаємодіями.

Деякі риси, яким синергетика надає особливого значення, можна виявити й у традиційній економіці. Традиційні теорії економічної динаміки усвідомлюють роль взаємодій і кооперацій між різними частинами економічних систем.

У синергетичній економіці синергетична еволюція трактується як необоротний процес. Необоротність і еволюція виникають як наслідки складності колективної поведінки внутрішньо простих об'єктів. Ця концепція являє собою одну з рушійних сил західної науки (Пригожин, 1980; Пригожин і Стенгерс, 1984).

Синергетична економіка будується на базі традиційної. Вона відкидає деякі ідеї традиційної економіки й трактує результати традиційної як частки, а не загальні випадки. Основні концепції традиційної економіки – концепція раціональної поведінки й ідеальної конкуренції, відіграють фундаментальну роль і для розвитку синергетичної економіки [1].

Будь-яка теорія може пояснити лише деякі аспекти реального світу.

Економічна теорія, яка прагне пояснити довгочасну економічну еволюцію, може виявитися неспроможною пояснити короточасні економічні явища, подібно тому як теорія швидких процесів Кейнса може бути непридатна для довго живучих соціальних систем Шумпетера. Слід помітити, що синергетична економіка не припускає проходження в якій-небудь особливій школі в рамках існуючих економічних навчань [1].

Важливо розуміти, при яких умовах можна застосовувати результати кожної з економічних теорій.

Зіштовхнувшись із помилками традиційної економіки при поясненні реальних явищ, економісти спробували ввести в економіку такі поняття, як недосконала конкуренція, неповна інформація й нерациональність. До теперішнього часу на цьому шляху запропоновано чимало теорій. Ми маємо нерівноважні макроекономіку, економіку родини, приватну економіку і т. д. Дуже популярно також використовувати мікроекономічний підхід [1].

Існують певні типи синергізму в економіці України. Найбільш поширена класифікація – по складових формули рівня (норми) повернення інвестицій: обсяги продаж, витрат, інвестицій та менеджменту [2].

Отже, типи синергізму в Україні такі:

- ✦ *синергізм продаж* – проявляється внаслідок використання для реалізації декількох товарів підприємства одних і тих самих каналів збуту, використовуються одні і ті ж склади, торговельна мережа, транспорт, кадри, спільний маркетинг тощо;
- ✦ *оперативний синергізм* – від спільного використання ряду основних засобів і робочої сили, спільного розподілу накладних витрат, спільного навчання, великих закупок, – словом, від спільної операційної діяльності;
- ✦ *інвестиційний синергізм* – проявляється в результаті спільного використання виробничих потужностей, спільних запасів сировини, спільної технологічної бази, одного і того ж обладнання тощо. Внаслідок потреби в інвестиціях на новий бізнес зменшується;
- ✦ *синергізм менеджменту* – не впливає напряму з формули віддачі інвестицій, але здатний справляти значний вплив на загальний синергетичний ефект. Синергізм менеджменту проявляється тоді, коли проблеми управління в новій галузі схожі з існуючими, тобто коли керівництву підприємства вистачить наявної компетентності високо професійно діяти в новому бізнесі. Якщо ж проблеми в новій галузі будуть новими і незнайомими, позитивний ефект синергізму не тільки буде низьким, а, швидше за все, з'явиться загроза від'ємного ефекту від рішень керівництва.

Існує два способи вимірювання синергетичного ефекту від спільного ведення операцій: або оцінка ступеня скорочення затрат при даному рівні доходу, або оцінка збільшення прибутку при даному рівні інвестицій. При входженні в нову стратегічну зону господарювання (СЗГ) виробничі втрати на початковому етапі і пізніше, на оперативному будуть суттєво відрізнятися. Це вказує на наявність ще двох типів синергізму: початкового і оперативного.

1. *Початковий синергізм* – від входження в нову галузь, від диверсифікації. Існує у двох формах: а) грошова економія; б) економія часу на шляху до високої конкурентоздатності.

Що стосується грошової економії, то на початковому етапі вона може бути, а може і не бути. Тобто на початковому етапі може мати місце як позитивний, так і від'ємний синергізм. Справа в тому, що на цьому етапі до легко прогнозованих витрат на входження в галузь додаються неявні витрати, пов'язані з переходом у новий бізнес: затрати на нову організацію виробництва, нові правила і процедури, наймання нових спеціалістів, зрештою розплата за помилки і навіть грубі прорахунки в побудові нових організаційних відносин та перші невмілі рішення в новому середовищі. І якщо такі витрати

переважають початковий синергізм, він стає від'ємним, а підприємство – вразливим, оскільки конкуренти таких затрат не мають. Якщо ж ресурси підприємства і навик персоналу відповідають вимогам нової СЗГ, такі початкові витрати будуть мінімальними, а початковий синергізм позитивним.

Що стосується економії часу на початковому етапі, то треба мати на увазі, що саме на цьому етапі суттєво загрожує розплата за затримки у часі. Підприємство, ресурси і навик якого близькі до умов господарювання в новій стратегічній зоні, швидко пристосовується до цих нових умов і виривається вперед порівняно з фірмами, які починають з нуля, тобто починають діяти в цілком незнайомому середовищі і початкового синергізму не мають [3].

2. *Оперативний синергізм* – отримують від економії оперативних та інвестиційних затрат при спільному використанні ресурсів у період після початкового етапу. Він залежить від двох факторів: а) від використання ефекту масштабу і б) від розподілу накладних витрат на більшу кількість продукту.

Отже, початковий і оперативний синергізм проявляться найвищою мірою в таких випадках: а) якщо потенціал керівництва до диверсифікації використовувався не в повну міру своїх можливостей; б) якщо новий бізнес не потребує зовсім нових знань і навиків; в) якщо наявні ресурси близькі до потреб в ресурсах нового бізнесу.

Вимірювання синергізму багато в чому схоже з оцінкою сильних і слабких сторін внутрішнього середовища. Для оцінки ступеня синергізму вимірюються спільні ефекти між двома варіантами рішень. При оцінці ж сильних і слабких сторін ранжуються можливості підприємства стосовно деякого бажаного рівня. Перше використовується для прийняття рішення про новий товар/ринок, друге – для рішення про розвиток певних сильних сторін або про усунення деяких недоліків всередині підприємства.

Ефекти синергізму симетричні. Тобто, синергізм не тільки найкращий спосіб прискорення зростання виробництва нового продукту без особливих додаткових інвестицій, але й має суттєвий зворотний вплив на затрати по виробництву традиційного товару.

Таким чином, усі синергетичні ефекти можна описати чотирма змінними:

- а) збільшення прибутку;
- б) зниження оперативних витрат;
- в) зниження потреб в інвестиціях;
- г) прискорення змін цих ефектів.

Усі синергетичні ефекти можна, хоч і дуже непросто, оцінити і звести у таблицю, запроповану Ансоффом [2].

Властиві економічній системі особливості: складність, нелінійність, наявність зворотних зв'язків, відкритість і динамічність – створюють передумови для виникнення в економіці різних синергетичних ефектів. Синергетичні ефекти вносять нерегулярність у динаміку національної економіки. Виникають такі явища, як альтернативність шляхів розвитку зі стрибкоподібним перемиканням між ними, слабкий відгук економіки на

традиційні заходи впливу і т. д. Синергетичний ефект в економіці – це результат кооперативної дії її елементів, що приводить до зміни якості економіки, траєкторії її розвитку, а не тільки перевищення результату колективної дії елементів економічної системи над сумою їх індивідуальних дій, що характеризує обмеженість розповсюдженого уявлення про синергетичний ефект.

Вивчення особливостей прояву синергетичного ефекту в сучасній українській економіці дозволяє глибше проаналізувати фактори, що перешкоджають переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку; особливості економічної циклічності, викликання її синергетичної природи; розвиток теоретичних баз для розробки економічної політики, націленої на стимулювання ефективного й якісного економічного зростання за рахунок розвитку приватних ініціатив, що проявляються, у тому числі, у самоорганізації державних кластерів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Занг В.-Б.** Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории : Пер. с англ. / В.-Б. Занг. – М. : МИР, 1999. – 335 с.
2. **Ансофф И.** Стратегическое управление : Пер. с англ. / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989.
3. **Саєнко М. Г.** Стратегія підприємства. / М. Г. Саєнко. – Т. : ТАЙП, 2003. – 215 с.